

HAMMER SZABINA

ALMÁSKAMARÁS
TELEPÍTÉSE

ALMÁSKAMARÁS

908
H25

HAMMER SZABINA

ALMÁSKAMARÁS TELEPÍTÉSE

A községalapítás 150. évfordulójára

1844 - 1994

ALMÁSKAMARÁS, 1994

Haszonbérleti Szerződés.

Melly egy részről a' kdr. kintstári Uradalom, más részről pedig az alólírt haszonbérő Dohánykertészek között, és pedig a' királyi kintstári Uradalom részéről felsőbb helybenhagyás' fentartásával következőleg kötött:

I-ször. A' királyi kintstári Uradalom a Dohánytermesztésnek, a mennyire a' fenforgó gazdasági viszonyok megengedik, nagyobb terjedelmet adni, ez által pedig a' honi ipar, és szorgalom' gyarapításához maga részéről is járulni kívánván, haszonbérbe bocsátja az alólírt Dohánytermesztő Kertészeknek Nemes *Aras* Vármegyében kebelezett *Aras* *Aras* mezei,

Aras *Aras* *Aras* holdat magában foglaló *Aras* *Aras* *Aras* és pedig oly módon, hogy ezen Haszonbérlet *Aras* esztendei *Aras* hónap *Aras* napjától kezdve egész *Aras* esztendei *Aras* hava *Aras* napjáig, következőleg *Aras* egymást követő esztendeig tartson; és hogy ezen mindegyik haszonbérő által egyenként aláírt Szerződés mint a' királyi kintstári Uradalomra, mint pedig a' Haszonbérők' mindegyikére nézve törvényes tekintetben oly erejűnek nézetessék, mintha mindegyik Haszonbérő számára egyegy külön 's törvényesen solemnisált példányban kötött volna.

Az ekképen haszonbérbe kiadott *Aras* *Aras* területre következő külön *Aras* szakaszokból áll,

Aras ígyjűnt:

- a) Dohánytermő és Szántóföldek, melyek *Aras* haszonbérő nagyságú nyomásra felosztvák *Aras* hold
- b) Rétek *Aras* "
- c) Legelő *Aras* "
- d) Házi telkek *Aras* "
- e) mint határvonalok, utczák, utak és Temető *Aras* "

Aras Összesen *Aras* holdból

A BÉKÉSI MŰHELY KÜLÖNSZÁMA

Szerkesztette:
SZABÓ FERENC

A borítón szereplő új községcímer
SZEREDAY ILONA alkotása

A fotókat és reprodukciókat
KRAJCSOVICS BÉLÁNÉ készítette

ISSN 0230 3205
ISBN 963 7219 24 2

Almáskamarás Község Önkormányzata
és Békés Megye Képviselő-testülete
Megyei Művelődési Központja kiadványa
A szedés SZANTNERÉ BOTYÁNSZKI JÚLIA munkája
Készült a KISVÁROS gondozásában. Nyomtatta HEGYI MÁRTON
Felelős kiadó: AMBRUS ATTILÁNÉ polgármester

Ünnepi gondolatok

Községünk, szűkebb szülőföldünk alapításának másfél évszázados jubileumát ünnepeljük. Négy elmúlt generáció küzdelmeire, védelmező és megtartó közösséget teremtő, töretlen hitére és áldozatkészségére, kifogyhatatlan szorgalmára tekinthetünk vissza.

Ez a hiteles történelmi forrásokra és feldolgozásokra épülő kiadvány sok szívünk szerinti tanulságot és biztatást ad az elődökre emlékező almáskamarásiaknak. A szellemi útravaló, a régibb nemzedékek példájából kisugárzó erő, a lakóhelyszeretet és a megbecsülés jegyében közös és maradandó kincse mindenkinek, akinek megfénvesedik a szeme, ha községünk nevét hallja. Almáskamarás népének immár százötven évre terjedő történelmi útja a Magyarország sorsát meghatározó felemelkedő és tragikusan fájdalmas korszakokkal párhuzamosan, többnyire azok függésében alakult. Sok ellentmondással, igazságtalansággal. A község megalapítóinak leszármazottait a szovjet diktatúra német anyanyelvük, német öntudatuk miatt kényszer munkára vitte, majd hazájuk elhagyására kényszerítette. A helyükbe telepített Csanád és Békés megyeieket a szociális feszültség feloldásának szándéka vezette. A község lakosságának nagyobb részére kiterjedő, sok-sok sérelemmel járó népmozgást az 1960-as évektől a városba költözés, a nem mezőgazdasági pályák iránti vonzódás erősítette föl. Ma több almáskamarási él a község határain kívül, mint a községben.

A XIX. században a természeti csapásokkal, a szegénységgel, a vége felé közeledő XX. században viszont két világháború és az emberi gyűlölködés politikai mezbe öltöztetett ördögével kellett megküzdeniük községünk lakóinak. Az összetartozás felismerése, az összefogás ereje, a község iránti szeretet tartóssága mindig is, az ezután következő évtizedekben és századokban is biztos alapja lesz Almáskamarás életének, a mélypontok utáni felemelkedésének. Erre mindenekelőtt a községalapítók példamutatása taníthat mindnyájunkat!

AMBRUS ATTILÁNÉ

Festliche Gedanken

Wir feiern das 150. Jubiläum der Gründung unserer Gemeinde, unseres engeren Heimatlandes. Wir können auf die Kämpfe von vier vergangenen Generationen, auf deren schützenden und eine zurückhaltende Gemeinschaft schaffenden, ungebrochenen Glaube, Opferbereitschaft, und auf deren unschöpflichen Fleiss zurückblicken.

Diese Publikation, die sich auf authentisch historische Quellen und Bearbeitungen stützt, verleiht den sich an die Vorfahren Erinnernden von Almáskamarás viel Lehre nach unseren Herzen und viel Ermunterung.

Die geistige Tradition, die aus dem Beispiel der älteren Generationen strahlende Kraft, im Zeichen der Liebe für die Wohnort und der Ehre ist jedermanns Gemeinsamer Schatz dem, wenn er den Namen unserer Gemeinde hört die Augen von Tränen voll laufen.

Die Geschichte des Volkes von Almáskamarás die sich schon 150 Jahren zurückverfolgen lässt, war mit den aufhebenden und tragisch-schmerzlichen Epochen des ungarischen Schicksals eng verbunden, Dementsprechend entwickelte sie sich parallel mit diesen und meistens in deren Abhängigkeit. Die Bewohner mussten viele Widersprüche und viel Ungerechtigkeit erleben.

Die Nachkommen der Gründer der Gemeinde wurden während der Zeit der Sowjet-Diktatur wegen ihrer deutschen Muttersprache, und wegen ihres deutschen Selbstbewusstseins zu Zwangsarbeiten gezwungen später mussten sie sogar ihr Heimatland verlassen. Die Angesiedelten aus den beiden Komitaten Csanád und Békés wurden von einem starhen wille der Auflösung der sozialen Spannungen geführt. Die sich auf die Mehrheit der Dortbewohner ausgebreitete, von vielem Unrecht begleitete Migration wurde von den 1960-er Jahren durch die Einsiedlung in die Städte und derek die Anziehungskraft für den nicht agrarischen Berufe verstarht. Heute leben von den Bewohnern von Almáskamarás mehr Leute ausserhalb als innerhalb der Dorfgrenzen.

Im XIX. Jahrhundert mussten die Menschen unserer Gemeinde die Naturkatastrophen, die Armut bekämpfen, im XX. Jahrhundert hatten sie dafür mit den zwei Weltkriegen und mit dem hinter die politische Maske der menschlichen Feindseligkeit verstehten Teufel fertig zu werden.

Die Erkennung der Zusammengehörigkeit, die Kraft des Zusammenschlusses, die Dauerhaftigkeit der Liebe für die Gemeinde werden in den folgenden Jahrzehnten und Jahrhunderten eine sichere Basis des Lebens von Almáskamarás und für die Emporhebung nach den Tiefpunkten.

Vor allem die vorangegangenen guten Beispiele der Dorf-Begründer können uns diesbetreffend lehren.

AMBRUS ATTILÁNÉ
Bürgermeisterin

Telepítvényes falvak, kertészközségek a volt Csanád-Arad megyei kincstári pusztákon

A Körös és Maros vidéki alföldi területek a török uralom végére szinte teljesen lakatlanná váltak. A pusztulás nagyságát érzékeltetik a következő adatok is. Békés megyében a török kiűzése után 1716-ban hivatalból tett összeírás szerint csak 9 község volt lakott, és összesen 520 család lakta, legfeljebb 3000 fővel.¹

A pusztá területeket az állam javára foglalták le, hisz a Habsburgok központosított monarchiájának államapparátusa költséges volt. A királyi kamara tulajdonát képező, kincstári birtokként kezelt puszták egy részét a XVIII. század folyamán rideg marhatenyésztést folytató bérlőknek, tőzséreknek adták ki, más részét pedig eladták.² Than Albert szegedi cameralis praefectus hivatalos jelentése szerint a Békés, Csongrád és Zaránd megyei fiscalitási jószágok igen keveset jövedelmeztek, ezért javasolta eladásukat. 1719-ben 24.000 Ft lefizetése mellett királyi adományul nyerte Békés megye területének túlnyomó részét, Szentés városát és Arad megyének Békés és Csanád megyék közé ékelődő részét - benne Elek vidékét is - Haruckern János György. Az adománylevelet 1723-ban és 1736-ban kiegészítve állították ki Haruckern részére, ki 1719-ben bárói címet, 1732-ben a Békés megyei főispánságot is elnyerte.³ Haruckern egy linzi pék fia volt, aki jelentős hadi élelmiszerszállítóvá nőtte ki magát. Egyrészt vagyona tett szert, másrészt az említett címet és rangot is ennek köszönhette. (A birtokot később leányágon gróf Wenckheim József, gróf Károlyi József, gróf Stockhammer, báró Wenckheim József, Blankenstein grófné, Festetich grófné, Kárászné, Therézia báróné, gróf Bolza József, gróf Mitrowsky, gr. Eszterházy Mihály, gr. Batthyány István, Auersperg grófné, Drechsel báróné, báró Bedekovicsné örökölték.

A merkantilista szemléletű Haruckern telepítési akcióba kezdett szervezett formában. Elsősorban hazai népelemekkel, magyar és szlovák lakossággal telepítette be ezeket a részeket, de németeket is hozott be az országba. 1744-ig települtek újjá pl. Csaba, Szarvas, Mezőberény, Orosháza. Hamarabb újraéledtek: Békés, Szeghalom, Gyoma, Öcsöd, Vésztő, Doboz, Füzesgyarmat és mások. 1724-ben Elekre telepített németeket Württembergből, Bajorországból és Frankfurt vidékéről. E magánjellegű telepítés előtt Csanád megyében Battonya éledt újjá s 1785-ben telepítették Mezőhegyest. Azután is főleg kincstári telepítésekkel találkozunk. Az Elek - Battonya - Mezőhegyes - Orosháza - Békéscsaba - Gyula vonallal határolható térségben az 1810-es évek elejéig telepítések nem történtek. Azt követően indult meg a dohánykertész községek létrehozása.

Az állam érdekelt volt a telepítvény-kérdésekben, hiszen a falvak egyharmada kincstári birtokon feküdt.⁴ Államháztartási céloknak sze-repük volt a telepes községek létrejöttében, akár populációs, akár pl. dohánytermesztés szempontjából.

A telepítvényes falvak vizsgálatánál alapvetően tisztázandó probléma: a földtelen zsellér paraszt és a bérletébe kapott föld (mint legfontosabb termelő eszköz) jogi helyzete. A telepítvényesek nem "urbéresek", földjeiket "haszonvételre" birtokolják. Jogállásuk így sokkal kedvezőtlenebb az urbéres községekkel szemben, hisz meghatározott időre szóló szerződések (általában 20 évre szóló megállapodások voltak ezek), és különböző feltételek pl. dohánytermelés és földművelés kötelezettsége mellett települhettek csak le, nagyrészt kincstári pusztákon. (Újkígyós, Nagyszénás, Gádoros pl. magánföldesúri telepítvény volt.) A telepesek általában már a telepítéskor faluszervezetben kapták meg földjeiket. Házépítés céljaira is kaptak belteleket, de házuk a számukra átengedett majorsági birtoktesten feküdt. Az itt emelt épület tulajdonjoga a telepítvényeseké volt, de a beltelek maga nem.

1848 táján az Alföldön kb. 140 telepítvényes falu volt, Arad megye területén 8.⁵ A telepítvények kilenctized része kertészség. A kertész község elnevezése a gazdasági funkciót tükröző elnevezés. Munkaigényes növények, elsősorban a kincstári monopólium alapján felvásárolt és feldolgozott dohány termesztésével foglalkozó telepek voltak.

Dekonjunkturális időkben a kertészségek egy része felhagyott a dohánytermesztéssel, igyekeztek ezen a vidéken minél előbb megszabadulni a dohánytermesztési kötelezettségektől.

Az Arad-Csanád megyei kincstári puszták többnyire erdélyi örmény bérlői korábban úgy hasznosították a kincstártól bérelt területet, ahogy akarták, csupán egy kikötés volt: kötelesek a kincstár számára katonalovakat nevelni.⁶ Ilyen lónevelő szerződéseket kötöttek pl.: Dombiratos, Pankota, Nagykamarás és Kunágota pusztákra. De 1785-ben megalakult a mezőhegyesi állami ménesintézet - így a lónevelés helyett a ridegmarha tartása tovább erősödhetett. A napóleoni háborúk következtében viszont növekszik a gabona, dohány iránti ke-reslet. A kertészségek telepítése emiatt célszerűnek látszott. Gyors hasznot jelentett különösebb befektetés nélkül, mert általában a kertészek rendelkeztek fogattal is és gazdasági felszereléssel is, ön-erejük-ből hozták létre az elvadult parlagon dohányültetvényeiket, lakóházaikat, falvaikat. 8-13-18-20 kat. holdnyi részleteket adtak ha-sonbérbe egy főnek, így váltak az 1810-es évektől az 1850-es évek végéig több szakaszban született Csanád és Arad megyei un. kincstári dohánykertészségek 100-150-200, sőt ennél is nagyobb családszámú

községekké. Ezek a haszonbérleti szerződések 6-20-32 évre szóltak. A haszonbérlők kötelesek voltak bizonyos földterületet dohánytermelésre használni, a dohányt a kincstárnak átadni.

A jó minőségű dohány Szeged vidékéről származik át a környékre. Termesztése akkor vett nagyobb lendületet, mikor az észak-amerikai függetlenségi háború idején az európai piacról elmaradt a virginiai dohány.

A dohány munkaigényes növény. Termeléséhez jó minőségű föld kell, művelése szakértelmet kíván. Sem a robotmunkán alapuló nagybirtok, sem a sokféle kötöttséggel rendelkező jobbágygazdaság nem foglalkozhatott vele kielégítően. Ezen kívül olyan munkásra volt szükség, aki szabadon használhatja fel munkaerejét és érdekelt a termelésben.

A telepítvényesek nem tudták a fokozódó terheket fizetni. Az aradi jószágigazgatóság 1870-ben javasolta a hátralékos telepítvényesek ellen elrendelt végrehajtás felfüggesztését. Marháikon kívül ugyanis semmi vagyonuk nincs, ha ezeket is elveszik tőlük, földjeiket nem tudják művelni.⁸ Gyakori az ellenszegülés, sőt a szolgáltatások megtagadása. Az 1860-as években egyébként is a legtöbb kincstári telepítvény szerződése lejárt, dönteni kellett további sorsukról. Hosszas előkészítések, tárgyalások, törvényjavaslati viták után végre megszületett az 1873. évi XXII. tc., mely kimondja, hogy az összes kül- és belbirtok megváltható az évi szolgáltatások hússzoros összegével. A templomok, iskolák, közterek a falvak tulajdonába kerültek megváltás nélkül. A kincstári telepítéseknél - könnyítésként - a pénzügyminisztert megbízták, hogy 22 vagy 34 évi törlesztésre kölcsönt eszközöljön ki.

Így a XIX. sz. végén a Palugyai Imre által felsorolt⁹ 51 kertészségből - Békés-Csanád-Csongrád megye területén - csak 30 lett önálló község, ezek közül 19 kincstári telepítvény. Vita tárgya lett az átengedendő föld mennyiségének megállapítása. A telepítvényesek általában az egész haszonbérlet föld területét meg akarták venni vagy még azon felül is. Sőt, az időközben felszaporodó házatlan zsellérek is akartak földet. A kincstár viszont csak annyi földet ad el, amennyinek megváltására biztosítékot lát. Így például Kunágotán megváltáskor 130-an kaptak 14 kataszteri holdnyi, 77-en 1.5 holdnyi birtokot. Hogy mennyire nem oldotta meg az 1873-as XXII. tc. a telepítvényesek problémáját, azt a kérvények és zavargások sokasága bizonyítja. 1891-ben forrongáshoz vezetett az elégedetlenség. 1893-ban Aradon tartanak értekezletet: 5 tagú bizottságot küldenek ki a sérelmek és kívánságok összegyűjtésére. Okt. 23-án Mezőhegyesen 22 Békés, Arad, Csanád megyei község küldötte vitatja meg a követeléseket: a

tartozásokat kamatmentesen, a tőkearadványt 4 %-os kamattal törleszt- hessék. 1905-ben új megváltási rendszert vezetnek be.

Eszerint Mezőkovácsháza törlesztése 1957-ben, Pitvarosé, Óteleké 1958-ban járt volna le. E rendszer elviselhetőbbnek bizonyult, hisz volt falu - pl. Csanádapáca - mely megváltotta magát.

Az 1906. szeptember 29-én Almáskamarás községben készült képviselő testületi jegyzőkönyvből: "a községnek, mint telepbirtokosnak kincstári telepes birtoka után mintegy 8000 Korona örökváltság tartozása van. Ebből a birtokból folyó jövedelemből ennek törlesztésére 466 Koronán felüli összeg emésztetik fel. Ezért az örökváltság tartozás elengedését kérik." A válaszról már nem értesülhettem a jegyzőkönyvekből.

A trianoni szerződés értelmében számos volt kertész település Romániához került. A Magyarországon maradtak számára új leszámolási kulcsrendszert hoztak létre 1932-ben. Eszerint pl. Kunágota 1972-re fizette volna ki váltságát. A telepítvények megváltásának problémáját az 1945-ben végrehajtott földreform oldotta meg. Ekkor jutottak az általuk művelt föld teher nélküli birtokába, melyet elődeik, a kertészbérlők vettek át, és nemzedékről nemzedékre művelték szorgalmas, kitartó munkával, magas bérleti díjat majd magas megváltási árat fizetve.

Almás-Kamarás kertészközség telepítése 1844-ben

Almáskamarásnak, mint községnek, nincs oklevelekkel kimutatható középkori történeti múltja. A szomszédságában fekvő települések - Bánkút, Nagykamarás, Kunágota - mind régebb idő óta lakott helyek. Ezek története vethet fényt Almáskamarás területének történetére is.

A falu neve eredetileg Kamarás volt és vele együtt értették a mai Nagykamarás területét is. 1403-ban a Maróthyak, 1439-ben a Marcallyak, 1452-ben a Hunyadiak birtoka volt. 1471-ben Keszy Balázs kezén találjuk, aki valamilyen címen az aradi káptalannak adta a pusztát felét.¹⁰

Palugyai már idézett munkájában így ír: "Kamarás Cs. kincstári pusztát; Arad megyéből legközelebb lón átkebelezve; Kétegyházához délre 1 1/2; Gyulához 4 1/4 mérföldnyire. E pusztát több birtok osztályra van szakítva; de ezek között 2 népes dohány kertészség tűnik ki: egyik Nagy Kamarás név alatt 3005 hold s 365 ölnyi tért foglal el. 1404 kertész lakja; - a másik Almás-Kamarás 2986 4/110 holdnyi

földterülettel; itt 797 kertész lakik, kik mindnyájan római katolikusok..." (192-193.l.)

Palugyai tehát használja már 1855-ben a Kamarás név mellett az Almás megkülönböztető nevet. Ezzel a névvel Oltványi Pál: A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története (Szeged 1867) c. művében találkozunk: "A XIV. századi egri egyházmegyei pápai tizedszedők névjegyzékében fordul elő Almás."

A csanádi egyházmegye kiegészítő részét képező egész pankotai kerület Almás egyházközségével a középkorban az egri egyházmegyéhez tartozott. Almás pedig a pankotai esperesi kerülettel határos község, akkoriban könnyen ennek egyik alkotórésze lehetett.

A területet általában Arad megyében említik, az 1740-es évektől a zarándi, azután az eleki járásban. Jogilag pusztá még az 1860-as évek elején is, 1189-es lélekszámmal, ahol divatozó nyelv a német¹¹, majd később falu, hozzá tartozik Bánkút pusztá¹². 1850-1860 között Békés-Csanád egyesített megyéhez, majd 1861-től 1919-ig ismét Arad megyéhez, Trianon után 1920-1923 között a csonka Arad megyéhez, 1923 után Csanád-Arad-Torontál egyesített vármegyékhez került.

A község mai neve - kötőjel elhagyása és a 2 tag egybeírása - az Országos Községi Törzskönyvbizottság döntése alapján született. 1908-ban a járási főszolgabíró 665/1908.sz. körrendeletében javasolja, a március 13-án üléselő helybeli képviselő-testület elfogadja. Ettől kezdve használják a mai formát: Almáskamarás.

Almáskamarás telepítési esztendejének az eddigi történeti irodalom is egybehangzóan az 1844. évet jelölte meg. Márki Sándor a telepítési szerződés pontos dátumát is megadja: 1844. január 18. Az előzményeket bővebb részletekkel legújabbban a Kunágota múltját elmélyülten kutató Dáczér Károly publikációi világitják meg.¹⁴

Eredményeit így foglalhatjuk össze: A bécsi államkincstár jövedelmeinek emelése céljából, a dohány iránti kereslet megnövekedését látva, a budai királyi kamara 1842-től fontos lépéseket tett. Megvizsgáltatta, hogy az addig bérbeadással hasznosított Arad, Csanád, Temes és Torontál megyei kincstári földeken hogyan lehetne kiszélesíteni a dohánytermesztést. A befutott vélemények alapján az 1843. február 5-én és március 30-án kiadott bécsi udvari rendeletek a szerződéses kertészbérlők együttes letelepítésében, kertész telepítvények létesítésében látták a megoldás útját. A végrehajtás során a négy említett megyében 1843-1844-ben húsz új kertész telepítvény keletkezett, köztük Almáskamarás, s többek között Kunágota, Bánkút, Ambrózfalva, Nagymajláth /Nagyér/, Csanádalberti.

Báró Ambrózy temesi kamarai jószágigazgató 1843 utolsó napján kelt összefoglaló jelentéséből emeljük ki Dáczér Károly kiváló forrásközlése alapján a községünket érintő mozzanatokat. Az 1841 óta

betelepített Nagykamaráshoz számított pusztá "második osztályán" keletkezett mai Almáskamarás területét 1843 őszéig Mahler Ferenc bérelte a kincstártól. Putnik helyettes tiszttartó és Perlaky pusztai ügyész 1843. december 12-én jelentették, hogy "a szomszédos Elek német lakosai, azon feltétel mellett, hogy az egy-egy kertésznek juttatandó holdak számát 25 magyar (azaz 1100 négyszögöles) holdra emelik, hajlandók ... ezt a pusztát teljes létszámban átvenni, házanként öt hold feles dohánytermesztés mellett". Kiderül a jelentésből, hogy az elekiek egy csoportja Mahler bérletén addig is feles gabonatermesztést folytatott. A nagyobb területet átfogó földbérleteket a jelentős népességgel, de ahhoz képest kis határral rendelkező mezővárosok nagyobb része gyakorlatba vette abban az időben /Békéscsaba, Mezőberény, Gyoma, Orosháza stb./. Elek lakosságának fiatal, vállalkozó szellemű, lóval-kocsival rendelkező, de földtelen rétege lehetett a bérlő s belőlük került ki a dohánykertészséget vállalók jó része is.

Almás lakói Elekről jött németek voltak. Elekre 1724-től több hullámban Haruckern telepítette őket. (Német nemzetiségű település volt még Szentanna, az 1750-ben telepített Szentmárton, 1786 óta Pankota s még több Arad megyei falu.)

A telepítés alkalmával mintegy 80 család jött át Elekről. Láttuk azonban, hogy már korábban is jártak erre a pusztára elekiek. A *Historia Domus*¹⁵ szerint már 1840-től tartózkodnak itt tavasszal, nyáron, ősszel. Kunyhókban laknak, majd a terményekkel ősszel visszatérnek Elekre.

Palugyai Imre 1855-ben kiadott munkája - helyesen -feles dohányt termesztőként említi az almásiakat, kik a kincstár számára kötelesek dohányt termelni. Ezért cserébe a kincstár 119 házzámot és ugyanannyi 20 holdat adott.

Így a falu határának összes területe 2975 hold; ebből szántóföld 2380 hold, melyből ismét dohány alatt 595 hold levonandó, legelő 476 hold, és 119 hold házhelyek.¹⁶

Az egységes elgondolás mellett telepített falvakban a beltelek, szántó, rét és legelőjárandság - kertészségen belül minden telepesnél megegyezik. Míg nálunk 20 hold alkot egy telket, a szomszéd Nagykamaráson előbb 21, majd 17, Bánkúton 29, Kunágótán 20 1/2 hold.

A kertésztelepek lakóinak életében a szerződés kötés volt a legfontosabb esemény. A kontraktust minden kertésszel külön-külön megkötötték a kincstár pécskai tisztviselői.

Eredeti szerződés birtokában korrigálni kell egy adatot. A nagykamarási pusztá II. osztályából haszonbérbe kiadott terület összesen 2986 4/1100 holdat tett ki. A közölt szerződés első oldalán

látható "előszámlált" földmennyiségből minden egyes dohánykertésznek a következő felosztásban juttattak haszonbérbe:

a dohánytermesztő és szántóföldekből minden nyomásban	5 hold,
négy nyomásban tehát összesen	20 hold
a rétekből	-
a legelőből	4 hold
a házi telekből	1 hold

A szerződés 3. pontja kimondta: "Minden aláírt haszonbérlő Dohánykertész magát a Törvény szoros értelmében kötelezi, hogy a nékie haszonbérbe bocsájtott, és három egyenlő terjedelmű nyomásra felosztott Dohánytermő és Szántóföldekből az egyik nyomásban, vagyis öt holdon minden esztendőben egyedül Dohányt ültetni, következőleg ezen nyomásban és pedig ennek egész kiterjedésében nem egyebet, hanem csupán Dohányt, és pedig legnagyobb szorgalommal termesztetni fog".

A hátralévő többi nyomást a bérlő úgy hasznosította, ahogy jónak látta, csak ne ütközzön az előző ponttal. A hasznosítás jó módja a gabonatermesztés volt.

A 4. pont mondta ki, hogy a termesztett dohánynak felerészét a termesztésre használatba bocsájtott földtől járó haszonbér fejében, minden fizetés követelése nélkül ingyen át kellett adni.

Részletezi az átadás módját is. A termelőnek 2 csomóba kellett raknia a termelt dohányt fele-fele megoszlásban, és a kiküldött átvevő tetszés szerint választott.

A további 3 nyomás után járó haszonbért a kertészek nem terményben, hanem készpénzben voltak kötelesek fizetni. Ez holdanként 2 Ft és 30 krajcár, azaz összesen 5950 (ötezerkilencszázötven) rénesforint ezüstpénzben, minden esztendőben két részben: május első, valamint október első napján, a pécskai királyi kincstári uradalmi pénztárba kellett befizetni.

A szerződés első része mintegy 36 ponton keresztül részletezi ezeket a feltételeket. A második rész 3 pontból áll. A haszonbérbe bocsájtott föld mennyiségét tisztázza, valamint a bérlő aláírásával hitelesített pontok, miszerint a fenti kötelezettséget megtartja.

Minden egyes bérlőnek volt ilyen szerződése. (Az 57.k. házi szám alatt lakó Szilbereisz Jakab és felesége 1850. október 30-án kelt általírási haszonbérleti szerződése alapján.)¹⁷

A község határát, felosztva telkekre, a mellékleten mutatjuk be, bár ez néhány évvel későbbi viszonyokat jelez már.

Az 1844-ben ideköltözött 80 családot feltételezhetően követte még több betelepülő család; hisz a község lakóinak száma

1845-ben már	726 lélek	
1847-ben	696 lélek	és 125 számozott telek
1850-ben	755 lélek	125 "-
1851-ben	827 lélek	129 "-
1852-ben	1022 lélek	129 "-
1854-ben	1045 lélek	
1857-ben	1176 lélek	
1861-ben	1291 lélek	
1869-ben	1579 lélek	
1880-ban	1468 lélek	
1890-ben	1794 lélek	
1900-ban	1988 lélek ¹⁸	

Az első években a lélekszám szinte ugrásszerűen növekedett. Ez nem magyarázható a természetes szaporodással. A községbe tehát nem csupán a 80 család települt Elekről, hanem az ország más tájairól is jöttek. A keresztelési anyakönyvbe bejegyzett nevek is ezt bizonyítják. Az 1846-ban megkeresztelt 33 helybeli születésű gyerek közül 25-nek a családneve németes hangzású, 8 pedig magyar (pl. Gál János, Dohány Katalin).

1847-ben a 49-ből szintén 8 hasonló hangzású nevet találunk, míg a többi eleki származásra utal.

Részletesebb információt kaphatunk az esketési anyakönyvből. Ezeket 1847 májustól 1857 májussal bezáróan néztem át, és a következő adatokat találtam:

- 1.) Elekről származott, és egymással köt házasságot 110 fő /55 pár/
Elekről származott,
de máshonnan származottal házasodik 17 fő
- 2.) Heves megyéből származott, házasságot köt 8 fő
/Erdőtelek, Bordány, Káli, Tiszaörs/
- 3.) Csongrád megyéből származott, házasságot köt 7 fő
/Makó, Szentes, Szeged/
- 4.) Torontál megyéből származott, házasságot köt 2 fő
- 5.) Borsod megyéből származott, házasságot köt 2 fő
- 6.) Erdélyből származott, házasságot köt 6 fő
- 7.) Még szerepel 1-2 fős elosztásban Gyula,

(Pest m.), Újkécske, Újfalú, Pécska, Medgyes,
Kevermes, Apáca, Petersdorf /Szilézia/ 10 fő
Összesen: 162 fő

A 427 d-vel és a 427 e-vel jelölt utcák voltak az először lakottak (Nagy utcának, Nap utcának, Szélső utcának és Szőlő utcának nevezték.) Az első években épült, és még máig is fennmaradt házak alapján a következőképpen építkeztek: Az épületek téglalap alaprajzúak, rövidebb oldallal az utcafront felé, hosszabb oldala befelé nyúlik, az udvarba. Az utcára 3 ablak nézett. Kettő a nagyszobáé, egy a kisebb helyiségé (esetenként a nyitott folyosó utcára néző oldala, ekkor viszont csak 1 utcai szoba volt). Télen konyhának használták; ha voltak öregek, itt laktak. A ház oldalán nyitott folyosó volt, mely általában már az utcafronton kezdődött, de az utca felől fal zárta el, legfeljebb ablakon át lehetett kitekinteni. A folyosóról nyíló ajtón egy tágas előtérbe juthatunk, innen három ajtó nyílik. Balról a már említett utcai szobába, azon keresztül lehet csak bejutni a kisebb helyiségbe (konyha), szemben egy nyitott, füstölésre alkalmas, kéménnyel ellátott helyiség van. Innen lehet fűteni a szoba kemencéjét. Jobbról szintén egy szobába jutunk, melynek ablakai a nyitott folyosóra - így az udvarra néznek.

Mint a bevezető fejezetben jeleztem, az 1844-ben megszületett és tavasz nyíltával építeni kezdett település *szerződéses jogállású* lett, magánjogi megállapodáson alapult. Ez azt a veszedelmes függést jelentette, hogy a földtulajdonos kincstári uradalomnak vagy a tőle bérlő pénzembernek a szerződések lejártá vagy nem teljesítése esetén joga volt a kertész telepítvény feloszlására, szétkergetésére vagy az egyes telepítvényesek elküldésére. (Amikor a dohány már nem hozott elegendő hasznot, 1852-ben katonai erővel kergették szét Bánkút lakóit, a házakat összedöntötték, a falut felszámolták.) Almáskamarás - a hasonló jogállású falukkal együtt - a telepítvényes községek megváltását kimondó 1873. évi 22. törvényig nem volt jogilag elismert és stabil község. Önállóságának első, bár nem világi hatóságtól származó, fontos elismerését, lelki megalapozását, a faluközség védelmét a római katolikus egyháztól kapta. Az új település lakói 1847. július 1-ig az eleki plébániához tartoztak. Vertfalú, náddal fedett, egyszerű imaházukat már 1847. február 1-én felsznetelte Szál Antal eleki esperes. (Az imaházat nyilván már 1846 késő őszén, kora telén felépítették.) 1847. február 4-én Babarczy Ferenc személyében német nyelven, de nyilván esetenként magyarul is, megkezdte szolgálatát az első almáskamarási plébános.¹⁹

Tizenhat év elteltével a szerény imaház helyett a főtéren ma is álló római katolikus templom építésére vállalkozott a megállapodott, szorgos település népe.

1863. május 5-én folyamodnak először a falu lakói Arad megye hatóságához. Az addigi ideiglenes imaház életveszélyesen megromlott, a kincstári uradalom részéről segítségre nem számíthatván, saját erőből akarnak templomot építeni. A terv és költségvetés benyújtása után 1864. április 27-én a község és Ursits Lipót aradi építész, mint vállalkozó szerződést kötnek.

A vállalkozó kötelezi magát, hogy az építést 1864. június 1. napján megkezdi, s még a tél beállta előtt az épületet tető alá hozza, a jövő év október 1. napjáig pedig az építést tökéletesen bevégezi. Ezért 8.000,- Ft-ot kap a községtől, mely összegből Almás községe 1500,- Ft-ot készpénzben és 1440,- Ft-ot téglákban, s így összesen 2940,- Ft-ot június 1. napján tartozik befizetni. Ezenkívül szeptember 1-jén 120 köből tiszta búzát, december 30-án 120 köből morzsolt kukoricát fog a község a vállalkozónak köblenkint 40 kr. elengedése mellett azon ár szerint adni, mely a legközelebbi aradi heti vásáron éppen van. E két természetbeli szolgáltatást a vállalkozó minden évben ugyanazon időben fogja kapni, míg csak a kialakított 8000 forintnyi összeget nem törlesztik teljesen. A búzát, a kukoricát a kétegyházi vasútra szállítják a lakosok, természetesen ingyen. Ugyanekkor homokot hoznak. A többi kézi és ígás napszámokat a vállalkozó a maga költségén kell, hogy előállítsa.

Ezután a vállalkozó kötelezi magát az építésből eredő mindennemű kár és költségek megtérítésére, s a község teljes kártérítésére. Erre biztosítékul mindennemű névszerinti birtokát leköti.

A lakosság végleges megtelepedésében az imaház - majd templomépítés mellett az *iskola* létesítése játszott alapvető szerepet. Az első iskolát (egyetlen tantermet) a falu főtéren 1845-ben emelték, s a római katolikus egyház fenntartásában működött. A tanítás nyelve a német volt, egészen az iskola 1901. szeptember 1-i állami kezelésbe vételéig, azután mind nagyobb részben magyar lett. A gyermekek számának emelkedésével az iskola a község fenntartásába került. A második tantermet 1885-ben már a község építtette s ekkor szervezték meg a második tanítói állást. 1902-ben épült a harmadik, 1906-ban a negyedik tanterem s velük egyidőben nőtt a tanítók száma is. (A négy tanítónak több mint 270 kisdíakkal kellett foglalkoznia.) A község első óvodája 1901. szeptember 1-én nyílt meg, állami óvodaként.²⁰ 1901-ben épült fel a ma is fennálló *községháza*.

* * *

Almáskamarás telepítésének másfél évszázados jubileuma alkalmából ezúttal csak a község születésének körülményeit, elődeink végleges otthonra találásának a legfontosabb lépéseit rögzíthetjük. Teljességre nem törekedhetünk.

Az 1844-ben hősies munkával megvalósított községalapítás után a hozzáértésre és a mérhetetlen szorgalomra alapozott keresztény erkölcs szigorát és emberségét is magában hordozó, egyre jelentősebb felemelkedés évszázada következett. Az élet sohasem volt gondtalan, de a községalapítók élniakarásának és kitartásának szellemiségétől áthatott almáskamarásiak mindig felülkerekedtek a csapásokon, bajokon, nehéz időkön. A község születése és megerősödése utáni idők napjainkig vezető históriája és e história sok tanulsága külön könyvet töltene meg.

Függelék

Az első almáskamarási lakosok

Az 1847-es népszéíráás alapján kimutatható a község alapítóinak neve. A számozás a kapott házhely számát jelöli. Már itt is látható, hogy vannak házhelyek, melyet nem egy család lakott. A nevekből következtethetően vagy fiatalabb rokon, vagy szülő. Esetenként foglalkozásuk is jelölve volt, ezt feltüntettem. Leggyakoribb azonban, hogy béresként, zsellérként lakott vagy laktak többen is egy-egy gazdánál.

1. Ruck Gáspár
Hammer Teréz	14. Stumpf János
Czeitler Teréz
2. Reisz Antal
Jáger Éva	15. Jager János eleki lakos
Káli József
Kalaczkai Örzse
3. Michael Wittmann
Ruck Teréz
Niedermayer József
Schneider Katalin	16. Jager Mihály
Mittnacht Teréz
Gál József
feles
4. Stapf Ferenc
Engelhardt Szabina	17. Durst János
Mittnacht Teréz
5. Hoffmann Maxim
Hammer Rozaly	18. Engelhardt Antal
özv.
Engelhardt Ádám
Niedermayer Erzsi
6. Hoffmann Antal
Pfeff Anna	
7. Hack Flórián
Ádám Erzsébet	19. ut
8. Ruck Melehior
Maler Jolán
Vicsek Teréz	20. Niedermayer János
Bojt Éva
9. Granek András
Ruck Margit
Ruck József
Zeitler Margit	21. Hoffmann Antal
Niedermayer Erzsébet
Hoffmann Antal
Pfeff Rozália
10. Klemm Ádám
Schmidt Anna	22. Schreier József
Vöber Veron
11. Klemm Ádám	23. Hammer eleki
Ruck György
Hammer Teréz
12. Czeitler Fülöp
Braun Szabina	24. Ziegelbauer János
Hammer Anna
Fisch Péter
13. Faulhaber György
Braun	

25. Reisz János
Jung Veron
26. Hermann Engelhardt
Mittnacht Anna
27. Mittnacht József
Steiber Rozaly
28. Hammer Jakab
Ruck Margit
29. Bucsik Boldizsár
Viltz Borbála
30. Wittmann Antal
Irene Kufane
31. Ádám András
Vistein Veron
32. Hoffmann Gáspár
Durst Franciska
33. Geiszl Antal
Engelhardt Teréz
34. Hoffmann Boldizsár
Hen Kati
Hen Kriszta
özvegy
35. Treml József
Mittnacht Teréz
Treml Antal
Jager Margit
36. Alter János
Jager Veron
37. Schreier József
Schneider Szabina
Duka Sándor
Müller Apollónia
38. Albert József
Durst Vera
39. Engelhardt Flórián
Schneider Éva
40. Schneider József
Bloch Brigitta
41. Schneider Antal
Lang Teréz
42. Krasz József
Klemm Erzsébet
43. Krausz Ádám (ifjú)
- Tremmler Erzsébet
44. Krasz Ádám
Vaschicht Julian
45. Engelhardt József
Niedermayer Mária
Niedermayer Franz
Engelhardt Franciska
46. Reich Alajos
47. Hack Antal
Ruck Franciska
Scheffler Martin
Diósi Ferenc
Konti Katalin
48. Hen Gáspár
Ruck Anna
49. Strifler János
Schneider Katalin
50. -
51. Rosenacker János
Baumann Borbála
Orgovics János
Pertida Uvits
G.n.u.v.
52. Hack József
Hoffmann Ágnes
53. Czelner János
Schreier Anna
54. Ruck Ferenc
Stumpf Margit
Nagy Mihály
Zsótér Erzsébet
55. Wittmann Mihály
Engelhardt Anna
Sonkolos János
56. Hack Gáspár
Zeitler Anna
57. Braun Péter
Stumpf Anna
58. Niedermayer Gáspár
Reisz Teréz
59. Braun György
Ockermann Anna
Braun János

- Mittnacht Rozália
60. Engelhardt Ádám
Braun Szabina
61. Mittnacht Mihály
Strifler Erzsébet
62. Szilbereisz Gottfried
Jagleber Ágnes
63. Szilbereisz János
Dittmann Anna eleki
Ádám József
Kovács Borbála
64. Szilbereisz Boldizsár
Niedermayer Erzsébet
65. Braun János
Seberger Teréz
66. Ditner József
Rosenacker Teréz
67. Ruck Mihály
Engelhardt Veron
68. Strifler Ferenc
Seberger Kati
Rosenacker Antal
Kornacker Erzsébet
69. Sturm Mihály
Wittmann Erzsébet
70. Mülek Ádám
Lehmayer Kati
Lehmayer Ferenc
özü.
71. Dispan József
Kiefer Anna
Krader Péter
Engelhardt Erzsébet
72. Kiefer Denart
Dispan Franciska
73. Strifler György
Schneider Anna
Strifler Ádám
Stanzer Regina
74. Czelner Ignác eleki
75. Brand János
Ruck Kati
76. Hack Antal
77. Engelhardt József
Ackermann Margit
Ackermann Mihály
özvegy
78. Klemm György
Post Veron
Post János özvegy
79. Klemm György
Post Anna
80. Kiefer József
Heilingner Bora
81. Klemm József
Zeitler Teréz
82. Braun György ifj.
Engelhardt Vera
83. Klemm Antal özü.
84. Klemm János
Irent Margit
85. Zeitler József
Stumpf Franci
Szabó Mihály
Machler Veron
86. Jang József
Stumpf Anna
87. Pittner Antal
Stumpf Margit
88. Stumpf Mátyás
Reisz Teréz
89. Engelhardt Martin
Brandt Anna
90. Wisching István
Engelhardt Éva
91. Laubrich József
Hammer Rozály
Block Mihály
Töri Brigitta
92. Hirs János
Wittmann Borbála eleki
Durst Lóriné
Kiegelbauer Anna
Hettmann Martin
Mahler Kati
93. Schmidt Antal

- Dispan Erzsébet
Pfeff János
Stahber Anna
94. Amen Tamás
Reisz Margit
95. Hack Ágnes özv.
96. Hen József
Bogár Margit
97. Metz Gáspár
Faulhaber Anna
Wagner Veronika
Baumbach Anna
98. Strifler Ferenc
Krausz Anna
99. Haubeszreich Pál
Krausz Teréz
100. Treml János
Niedermayer Kati
Treml János
Hoffmann Teréz
101. Niedermayer Júlia
Kakorja István
Tóth Veron
Csizmadia
Salga János
Kraller Julianna
102. Niedermayer József
Mahler Teréz
103. Luptovics György
Fontos Anna
Gál János
Dohány Katalin
104. Lehmayer
Heilinger Antal
Engelhardt Kati
105. Vöber György
Müch Éva
106. Engelhardt János
Mahler Éva
107. Strifler Mihály
Geiszler Teréz
108. Lehmayer Leonard
Metz Margit
109. Krader József
Engelhardt Margit
110. Wittmann József
Stumpf Anna
111. Rosenacker Ádám
Dispán Erzsébet
112. Gát Ferenc
Braun Erzsébet
113. Hoffmann Gáspár
Strifler Kati
114. Kaupert József
Strifler Teréz
115. Ruck György
Hammer Teréz eleki
gulyás
116. Dittmann Ádám
Hoffmann Rozália
117. Ádám András
Hoffmann Amália
118. Wittmann György
Tagleber Verona
119. Stumpf
120. Heislinger Konrád
Jager Anna
121. épül
122. -
123. Szilágyi Ferenc
Varga Julianna
124. Pásztorok háza (23 személy)
125. Malom
Sándor Jakab
Kovács Rozália
Mag Kati
126. Hodály
Kuncz Ágoston
Bombják József

Források és irodalom

Kiadványunk a szerző "Adalékok Almáskamarás kertészközség történetéhez, településétől újjátelepítéséig (1844-1946)" című szegedi tanárképző főiskolai szakdolgozata kiemelt fejezeteit tartalmazza, szerkesztői kiegészítésekkel illetve rövidítésekkel. A dolgozat 1973-ban készült, 1974-ben díjat nyert a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága által meghirdetett helytörténeti pályázaton. Egy példánya a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum adattárában 892-1975. szám alatt is megtalálható.

- 1.) *Érközy Adolf*: A telepítés kérdéséről, tekintettel a kivándorlásra. Bp., 1883. 151.
- 2.) *Oltvai Ferenc*: Mezőkovácsháza község települése és fejlődése. Emlékkönyv Mezőkovácsháza alapításának 150. évfordulójára. Szerk.: Dankó Imre. Mezőkovácsháza, 1964. 23. A kertészközségek kérdésköre megismerésének újabb alapvető irodalmát itt adjuk meg: *S. Sándor Pál*: A XIX. század végi agrárválság Magyarországon. Bp., 1958., *Takács Lajos*: A dohánytermesztés Magyarországon. Bp., 1964. *Gyimesi Sándor*: A telepítvényes falvak "felszabadulása". = A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914. Szerk.: Szabó István. Bp., 1965. I. 185-206., *Oltvai Ferenc*: Pitvaros telepítése és küzdelme az úrbéresítésért 1816-1849 = Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1963 - 1964. Szerk.: Nagy Gyula, Orosháza, 1965., *Oltvai Ferenc*: A Csanád megyei telepes községek társadalma és igazgatása a XIX. század első felében. = Tanulmányok Csongrád megye történetéből, XIX. század. Szerk.: Farkas József. Szeged, 1978. 63-131. *Körmendi János*: Adatok a Csanád megyei dohánykertész községek történetéhez 1848-1849-ben = Békési Élet, 1973. I. sz. 206-218., *Körmendi János*: Nagyér (Nagymajláth) története a telepítéstől az örökváltsági szerződés megkötéséig 1843-1878. A Makói Múzeum Füzetek 62. Makó, 1988., *Bencsik János*: Kunágota kertésztelep paraszti társadalma 1844-1871. = A Békés megyei múzeumi kutatások eredményeiből. Tanulmányok és forrásközlemények. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 15. Szerk.: Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1988. 195-245. *Medgyesegyháza 1893-1993. Tanulmányok a nagyközséggé alakulás centenáriuma tiszteletére.* Szerk.: Szabó Ferenc. Medgyesegyháza, 1993. 67-92. Lásd még a 14. jegyzetet is!
- 3.) *Érközy Adolf*: id. műve 178.
- 4.) *Gyimesi Sándor* id. műve 157-207.
- 5.) Ugyanott
- 6.) *Takács Lajos* id. műve 93-120.
- 7.) *Gyimesi Sándor* id. műve

8.) Ugyanott

9.) *Palugyai Imre*: Békés-Csanád, Csongrád és Hont vármegyék leírása. Pest, 1855. További, az almáskamarási németekre is vonatkozó adatok: *Ferenc Szabó*: Ansiedlung und Geschichte der Deutschen des Komitates Békés im 18-19. Jahrhundert. Beiträge zur Volkskunde der Ungarn-deutschen. Red.: Iván Balassa - Claus Klotz - Karl Manherz. Bp., 1975. 37-61.

10.) *Maday Pál*: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960.

11.) Magyarország helynévtára a különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával, mint az 1863. év elején fennállott. Pest, 1863.

12.) A magyar korona országainak helységnevtára. Bp. 1877.

13.) Békés Megyei Levéltár, Almáskamarás község képviselő-testületi ülések jegyzőkönyve.

14.) *Dáczér Károly*: Válogatott részletek a kincstári dohánykertészségek 1843/44-es telepítésének eredeti dokumentumaiból. = Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXI. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 1994. 207-256. *Dáczér Károly*: Üzenet másfél évszázad távolából. Geöcztelep születése Kunágota pusztán. = Kunágota alapításának 150. évfordulójára. Szerk.: Szabó Ferenc. Kunágota, 1994. 7-48.

15.) Historia Domus az Almáskamarási Plébánia hivatalában. A szerződés aláírásának napja: *Márki Sándor*: Aradvármegye és Arad szabad kir. város tört. II. Arad, 1895. 842.

16.) *Palugyai Imre* id. műve 369-371.

17.) Megtalálható az Almáskamarási Plébánia hivatalában.

18.) Népszerűírások az Almáskamarási Plébánia hivatalában.

19.) *Márki Sándor* id. műve 738.

20.) *Kehrer Károly*: Aradvármegye és Arad sz. kir. város népoktatásügye 1895-1910-ig. Arad, 1910. 97-100, 189

Az Általános Iskola szép tervezésű bejárata

Az új egészségügyi épület

Az 1993-ban felavatott tornaterem

Kormányos András tanár diákjaival (1954/1955), akik közül számosan ma is községünkben élnek

Régi, gótbetűs sírkövek sora

A temető központjában álló kereszt

Két szép régi gótbetűs sírkő

Dittmann Ferencné héthónapos Éva lányával (1930)

Dittmann Ferenc tanyája 1938-1939-ban

Faulháber Mihály plébános első miséjének résztvevői

Leimeter plébános (papi ruhában balról az első) és mellette Reibel Mihály eleki esperes egy almáskamarási búcsú alkalmából

Lehmayer Flórián és családja 1910 körül

A római Ferenczi István és családja 1914-ben

A Mahler, Brandt, Hauck és Jäger családok az 1930-as évek végén

A község ismert személyégei, köztük Tass Gyula főjegyző,
Klinger Gyula tanító

A római katolikus templom 1994 nyarán, felújítás közben

Id. Bánfalvi János iskolaigazgató és neje, Durst Teréz

Kovács András tanár, felesége és társaságuk az iskola udvarán
(1940-es évek eleje)

Kovács András tanár és felesége Klung Anna esküvője (Ifj. Bánfalvi János tanító a hátsó sorban balról a második)

Társasági kép a régi sportvendéglő előtt

Katonák csoportja 1940 körül, köztük Ádám Lőrinc Kaupert János és Simon Mihály községünkből

Árnyék közig. Bellekheinek ötékhépe

225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

ARAD VÁRMEGYE
ALMÁSKAMARÁS
KÖZSÉG
* *
1910